

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СТОЛЯРЕНКО ДАНИЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики,
д-р. екон. наук, доцент

В.В. Лимар
«___» _____ 2022 р.

АХІСТОРИЦИЗМ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ РЕАЛПОЛІТИКИ

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Теміров Ю. Т., доцент кафедри

міжнародних відносин і зовнішньої політики,

канд. іст. наук., доцент

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали за шкалою СКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця-2022

АНОТАЦІЯ

Столяренко Д. О. Ахісторицизм в теорії та практиці реалполітики.

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця 2022.

У роботі досліджено проблему використання історичного підходу до вивчення міжнародних відносин. Оскільки більшість теоретичних підходів міжнародних відносин засновані на спробі помістити себе поза історією – читання минулого з точки зору сьогодення виступають не дуже популярними. Показано аналітичну непродуктивність ахісторицизму як методу дослідження міжнародних відносин на прикладі теорії та практики реалполітики.

Ключові слова: ахісторицизм, історизм, політичний реалізм, реалполітика, міждисциплінарний підхід.

54 с., 66 джерел.

ABSTRACT

Stoliarenko D. Achistoricism in the theory and practice of realpolitik.

Specialty 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia 2022.

The problem of using a historical approach to the study of international relations is viewed in the thesis. While most theoretical approaches to international relations are based on an attempt to place oneself outside of history, reading the past in terms of the present is not very popular. The analytical unproductiveness of ahistoricism as a method of studying international relations on the example of the theory and practice of realpolitik is shown.

Keywords: ahistoricism, historism, political realism, realpolitik, interdisciplinary approach.

54 p., 66 items.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ АХІСТОРИЦИЗМУ В ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	6
1.1. Місце історії в науці про міжнародні відносини.....	6
1.2. Походження ахісторицизму.	111
1.3. Ахісторицизм проти історизму.....	133
РОЗДІЛ 2. АХІСТОРИЦИЗМ В РЕАЛІСТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	18
2.1. Ахісторицизм і класичний реалізм.	18
2.2. Ахісторицизм і неореалізм.	233
2.3. Ахісторицизм і неокласичний реалізм.	2828
РОЗДІЛ 3. АХІСТОРИЦИЗМ В ПРАКТИЦІ РЕАЛПОЛІТИКИ.....	33
3.1. «Уроки» американського втручання: «Фактор В'єтнаму» в зовнішній політиці США.	33
3.2. Третя світова війна: реальність чи найгірший сценарій розвитку подій?	37
3.3. Маніпуляція історією як інструмент реалполітики РФ	411
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	4949

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що історичний підхід у міжнародних відносинах пов'язаний значною мірою з рефлексією щодо того, як ми розуміємо зв'язок між історією та теорією. Хоча статус історії та місце історичних досліджень у теорії міжнародних відносин є джерелом значних суперечок, її роль завжди була периферійною. Підпорядковані іншим дисциплінарним підходам – переважно соціологічним та філософським – які переважають у вивченні міжнародних відносин, історичні підходи часто використовувалися на підтримку загальних теорій про поведінку держав на міжнародній арені або еволюцію міжнародної системи. Це обмежене використання історичного підходу, яке служить опорою для підтвердження теорій, чітко відображене в науковій літературі, яка характеризується увічненням дисциплінарних міфів і ахісторичними читаннями минулого через відсутність взаємодії з принципом історизму та відповідними методами досліджень. Потреба у розвитку міждисциплінарного підходу у дослідженні міжнародних відносин вимагає передусім визначення недоліків ахісторицизму в теорії та практиці міжнародних відносин.

Мета – на прикладі теорії та практики реалполітики з'ясувати сутність ахісторицизму і його наслідки для осмислення міжнародних відносин.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність та прояви ахісторицизму в теорії міжнародних відносин;
- з'ясувати вплив ахісторицистського підходу на теоретичний вимір реалістичної традиції в міжнародних відносинах;
- визначити наслідки ахісторицистських інтерпретацій для практики реалполітики.

Об'єктом дослідження є реалістична традиція в міжнародних відносинах.

Предметом дослідження є вплив ахісторицизму на теорію та практику реалполітики.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів – дослідження містить важливі узагальнення про місце історії у теорії міжнародних відносин, причини звернення ряду теоретичних шкіл до ахісторицизму та подальший розвиток цього методу. Також у роботі як свідчення про непродуктивність ахісторичного методу, наведені та деконструйовані актуальні події на міжнародній арені, як наприклад російсько-українська війна.

Апробація результатів дослідження. Базові тези кваліфікаційної (бакалаврської) роботи пройшли апробацію доповіддю на науковій конференції «Травневі студії 2022» та опубліковані у вигляді тез під назвою «Ахісторицизм в реалістичній традиції».

Структура кваліфікаційної (бакалаврської) роботи складається з Вступу, трьох розділів, Висновків, Списку використаних посилань. Вона обумовлена метою та завданнями дослідження.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ АХІСТОРИЦИЗМУ В ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1. Місце історії в науці про міжнародні відносини.

Історія залишилася у свідомості багатьох суспільствознавців з інших сфер (і особливо дослідників міжнародних відносин, які отримали освіту в галузі політичних наук) як недотеоретизована сукупність випадковостей і антикварних деталей. Це могло б стати корисним сховищем даних, але редукціоністський проект історика щодо історизації всіх явищ, тобто розміщення подій та ідей у певному і, можливо, унікальному соціально-історичному середовищі, перешкоджав його здатності створювати більш широкі погляди або ставити значущі запитання та відповіді.

Ця характеристика, яка продовжує повторюватися в деяких колах міжнародних відносин, надто спрощує та спотворює реальну практику багатьох істориків. Відсутність чітко вираженого теоретичного апарату, звичайно, не означає відсутність «теорії», як би вона несвідомо використовувалася. Тим не менш, багато суспільствознавців справедливо наполягають на тому, що історики не завжди зацікавлені в розумінні обмеженості теоретичних припущень, які вони можуть зробити, що вони, або принаймні багато хто з них, більше зацікавлені в побудові наративу, розповіді історії, ніж у постановці чітко визначених дослідницьких питань, і що вони схильні залишати пошук «кінцевих причин» іншим [30, с.37]. Важливо, однак, розуміти, що ці питання тривалий час обговорювалися між самими істориками, особливо після появи нової соціальної історії в 1960-х роках, а згодом і її постмодерністських критиків [18, с.121].

Тому місце історії у дослідженні міжнародних відносин, насправді, є дуже значущим. По-перше, хоча історія може служити теорії міжнародних відносин різними способами, вона особливо важлива для розуміння змін за короткі або тривалі періоди часу і може доповнювати порівняння певних подій чи концепцій, особливо з точки зору виведення їх у часі. По-друге, історія

може допомогти виявити можливі причинно-наслідкові зв'язки в часі, доповнюючи теорію міжнародних відносин. Об'єднання детальних випадків або вивчення ширшого охоплення більш тривалого періоду часу може допомогти нам розпізнати причинно-наслідкові зв'язки, які в іншому випадку були б поховані в більш впорядкованому та короткостроковому аналізі. По-третє, як частковий результат вищезазначеного, історія може допомогти в розбудові теорії, моделюванні та тестуванні в міжнародних відносинах. Хоча ті, хто займається історією, і дослідженням у сфері міжнародних відносин, іноді опиняються серед «непопулярних» дослідників, але вони відіграють важливу роль мосту між «чистими» теоретиками та «чистими» емпіристами [4, с.117]. Цінність історії не обмежується роботами позитивістів та ахисторицистів. Історія також може принести користь непозитивістським дослідженням у сфері міжнародних відносин, наприклад, у деяких областях конструктивізму та постмодернізму. По-четверте, хоча для міжнародних відносин корисно використовувати історію, вона також має певні обмеження і може бути використана некоректно. У деяких випадках може бути важко опиратися на цілеспрямовані історичні дослідження, які не мають на меті пов'язати результати цих досліджень із ключовими теоретичними поняттями в міжнародних відносинах. Ми можемо запитати, як історія може сприяти розвитку міжнародних відносин, але це викликає ширше питання: як ми можемо інтегрувати поняття та ідеї з різних дисциплін у міжнародні дослідження, включно з історією та міжнародними відносинами?

Якщо говорити про те, чим відрізняються завдання і цілі дослідників міжнародних відносин від того самого у істориків, то існують три загальні концепції [33, с.388].

По-перше, на відміну від теоретика міжнародних відносин, який шукає закономірності та широкі моделі поведінки, історик насамперед стурбований багатством деталей і скрупульозною вірністю окремим фактам.

По-друге, різниця між двома дисциплінами – це те, що одна є переважно номотетичною, тобто тою, яка має на меті встановити закони та передбачення

подій, а друга переважно ідіографічною – тою, що має на меті зобразити конкретні ситуації.

По-третє, історія прагне «пояснити» події та їх зміну не шляхом визначення конкретних причин, а шляхом відтворення їхнього шляху та перегляду їх зсередини через процес емпатичного аналізу [59]. Кожна з цих пов'язаних точок зору здається правдоподібною, але вони спотворюють завдання та цілі історії та істориків загалом, зокрема міжнародної історії. Що ще важливіше, вони дають теоретикам міжнародних відносин право на вільне використання та маніпулювання історичними матеріалами для власних цілей.

Однак, за останні кілька десятиліть, історично обґрунтовані підходи набули певної популярності в міжнародних відносинах і міжнародній політичній теорії [8, с.46]. Під керівництвом вчених, які працюють на стику міжнародних відносин, політичної теорії та інтелектуальної історії, ця література, що розвивається, містить дослідження в історії міжнародних відносин і політичної думки, підкреслюючи переривчастість і багат шаровість історії. Скептицизм до телеологічних історичних наративів супроводжувався недовірою до великої теорії. Існує така думка, що дедалі більше теоретизування в міжнародних відносинах втрачає велику частину своєї довіри, якщо базується на деконтекстуалізованих та неісторичних узагальненнях про минуле. Але чи настільки важливим є контекст у теорії міжнародних відносин?

Насправді ж, основною проблемою не є використання чи зловживання історичними свідченнями теоретиками та аналітиками міжнародних відносин, чи навпаки. Нерозуміння та неправильне використання матеріалів і висновків, безумовно, трапляються у міждисциплінарних дослідженнях, але в жодному випадку це не є істотним чи визначальним для практики. Більшість досліджень міжнародних відносин серйозно ставляться до історії та намагаються використовувати її відповідально, і багато хто з цим добре порадиться. А от невикористання або недостатнє використання матеріалу може бути більшою проблемою, ніж зловживання.

Хоча витоки міжнародних відносин як дисципліни глибоко переплітаються з історичною рефлексією, сучасне домінування позитивізму в методології популярних шкіл теорії міжнародних відносин, що часто звинувачують у неісторичності, тим не менш, збігається з відновленням акцентування уваги на інтелектуальних зв'язках між історією та міжнародними відносинами [8, с. 74]. Цей тривалий дисциплінарний діалог, який розпочався з «Других великих дебатів» між біхевіоризмом та історично натхненною англійською школою [33, с.322], є не просто відповіддю на зростаючу тенденцію на користь постпозитивістської епістемології в усіх соціальних науках; це також є наслідком постійного використання історично багатих прикладних досліджень для побудови та перевірки теорії міжнародних відносин [59]. Цей діалог, зокрема, призвів до спроб ліквідувати розрив – методологічний та епістемологічний – між двома дисциплінами, а також допоміг зупинити триваючу розбіжність між цими галузями з точки зору того, що минуле цікаве саме по собі для істориків у порівнянні з необхідністю вироблення загальних теорій в рамках дослідження міжнародних відносин [59].

Однак внаслідок цього діалогу так і не було досягнуто згоди з приводу того, як дисципліни розглядають користь історичного знання та як вони історично мислять чи є історично свідомими. Наприклад, тенденція в одній з найвпливовіших теорій міжнародних відносин – політичного реалізму полягає в тому, щоб розглядати історію як повчання, тобто як сховище історичних даних, з яких можна винести певні уроки. Таке трактування означало не помічати той факт, що історіографія довгий час розділялася з точки зору того, що називають «історичною свідомістю», маючи на увазі те, як історики розглядають написання історії як цілеспрямований, але не обов'язково повчальний або заснований на уроках матеріал.

В існуючих дослідженнях того, як використовувати історію в міжнародних відносинах переважно опираються на сучасну історіографію. Історія міжнародних відносин та їх відгалуження від міжнародної історії були

фундаментальними джерелами натхнення для науковців міжнародних відносин, які прагнули вести дисциплінарний діалог [59]. Історична соціологія[64, с.90] та історія постмодерну[4, с.118] також були інтегровані в ці спроби, що ще більше ускладнило епістемологічну та методологічну взаємодію таким чином, щоб отримати вигоду від використання дослідниками міжнародних відносин історії. Проте історична рефлексія задовго передусе Methodenstreit (конфлікту за методи) XIX століття, коли німецький історик Леопольд фон Ранке та його послідовники намагалися створити об'єктивну історичну науку [55, с.683-686]. Дослідники міжнародних відносин почуваються як вдома в оточенні сучасної історії саме оскільки рух фон Ранке розпочав тривалу боротьбу за сцієнтизм та об'єктивістську методологію, аналогічну «Другим великим дебатам» в теорії міжнародних відносин.

Таким чином, ми можемо констатувати той факт, що наполягання на розумінні міжнародних відносин як історично обумовленої, випадкової діяльності зі своїми власними формами моралі та раціональності потребує інтелектуальних інструментів, пристосованих до цього завдання або міждисциплінарного консенсусу. Пошук цих інструментів стає дедалі популярнішим серед дослідників міжнародних відносин для виведення більш сцієнтичної дисципліни. Протягом останніх двох-трьох десятиліть в міжнародних відносинах був поштовх до історизації теорій, логіки та концепцій, за допомогою яких вивчаються міжнародні відносини. Історицизм як підхід може використовуватися, щоб допомогти контекстуалізувати теорії та наративи, і стати корисним інструментом, щоб допомогти зрозуміти, як виникли певні соціальні та політичні явища. Незважаючи на те, що витоки міжнародних відносин глибоко переплітаються з історичною рефлексією, деякі теоретичні школи міжнародних відносин досі практикують позитивізм, біхевіоризм та універсалізм, тому що вони, на їх думку, виявляються дієвими, а історія використовується ними в якості підтвердження певних узагальнень.

1.2. Походження ахісторицизму.

Багато науковців ще на початку 20 століття на етапі зародження науки про міжнародні відносини задумувалися над тим, яким чином теоретично оформити дисципліну, та якими методами керуватися. Саме в цьому контексті вони намагалися сформулювати те, як ми розуміємо, інтерпретуємо або пояснюємо міжнародні відносини, адже це визначало б саму природу дослідження. Відповіді на ці запитання варіювалися від тверджень, що науковий метод, який використовується для розуміння природничих наук, може бути застосований до суспільних наук, і до повної відмови від наукового методу. Множина методологій міжнародних відносин та їх різноманітність у методах дослідження часто породжують значну плутанину навіть серед науковців у цій галузі. Іншою проблемою виступала потреба у певному дисциплінарному оформленні та відмежуванні міжнародних відносин від політології, соціології чи історії.

Тому розвиток дисципліни в руслі наукового позитивізму сприяв відданню переваги методам універсалістським дослідження над історичними методами. Таким чином, за словами Томаса Сміта, хоча міжнародні відносини багато в чому є «дитям (дисципліни) історії», вони тим не менш, «намагаються дистанціюватися від історичних дискусій» [59]. Це відбувалося наступним чином: міжнародні відносини спершу розглядалися як сфера, в якій знання розвиваються так, як позитивісти звикли розглядати прогрес у природничих науках, у лінійному, хоча часто й діалектичному способі. Тут прогресивні зміни є результатом побудови від однієї (доведеної і розробленої або спростованої і відкинутої) теорії до іншої, від послідовно генерованих гіпотез до системних узагальнень та відповідей на питання. Цей внутрішньодискурсивний підхід розглядає дисципліну міжнародних відносин на етапі формування та розвитку через послідовні «Великі дебати» [8, с. 141].

Поява біхевіоризму у міжнародних відносинах пов'язана із розвитком психології у XX столітті, а також завдяки запропонованим методам оцінки та інтерпретації окремих унікальних подій у міжнародних відносинах, для

аналізу яких попередньо використовувані методи не були ефективними. Цей підхід починався з деконструкції поведінки та процесу прийняття рішень акторами міжнародних відносин, де людина виступала найменшою одиницею спостереження. Коли біхевіористична революція охопила соціальні науки, стало зрозуміло, що саме походження та предмет дослідження дисципліни міжнародних відносин сприяли популяризації біхевіоризму в політичній науці [35, с. 218]. Визначальною характеристикою цієї революції було використання емпіричних досліджень уподобань, переконань і процесу прийняття рішень для формування моделей поведінки, закономірностей та інших узагальнень.

Також прихильність міжнародників до позитивізму була з тої причини, що історики частіше зосереджуються на окремих подіях або більш обмежених періодах часу, ніж дослідники міжнародних відносин. Більше того, історики будуть більше задоволені оформленням «хорошої історії» із історичного періоду, в той час як науковці міжнародних відносин не часто займатимуться наданням історичного звіту. Дослідники міжнародних відносин також шукають моделі поведінки, характеристики, що мають системні ознаки, тоді як багато істориків частіше розглядають події як унікальні.

Зрештою, ця позиція створює погляд міжнародників на історію як на нескінченну проблему, яку ніколи не можна розв'язати [45, с.57]; спроба зробити це означає лише повернутися до чергової тоталізації великого наративу. Отже, для дослідника міжнародних відносин виявляється неможливим формування певного історичного наративу у кінцевій, об'єктивній формі. Вдатися до узагальнень для створення більш міцного, стабільного теоретичного «ґрунту» означає пожертвувати історичністю історії, яку охоплює деконструктивізм, «на користь ахісторичного – навіть антиісторичного – пошуку визначеності, безпеки в інтерпретації» [10, с.368].

Представники критичних шкіл міжнародних відносин формують такий підхід, який відкидає конструкцію грандіозних історичних наративів, тим самим ставлячи її в протиріччя з ахісторичною формою макроісторії, яку створює неореалістична та неоліберальна інституціоналістська теорія

міжнародних відносин [24, с.416]. Читання історії або через теоретичну лінзу, або через побудову ширшого наративу означає потрапити в пастку «опанування історії», щоб вона відповідала певним політичним та ідеологічним цілям. Таким чином, сенс «робити історію» полягає в тому, щоб протистояти спробам «опанувати» її.

Отже, в умовах відсутності кінцевого порозуміння в рамках дисциплінарного діалогу між історією та міжнародними відносинами, а також за рахунок розвитку психології, що запропонувала нові методи аналізу міжнародних відносин, останні надали перевагу ахісторицистському підходу дослідження. Також цьому сприяв процес дисциплінарного оформлення міжнародних відносин та подальшого формулювання різних теоретичних напрямків. Тому тенденція відчужуватись від історії на користь позитивізму, біхевіоризму та загалом ахісторицизму, які виправдали свою дієвість, зберігалась і зазнавали адаптацій та коригувань після чергових хвиль Великих дебатів.

1.3. Ахісторицизм проти історизму.

Для істориків використання історичних текстів для підтвердження сучасної теорії завжди буде певною мірою проблематичним. Існує небезпека, що події та ідеї будуть вирвані з контексту. Більше того, існує неявний ахісторицизм у припущенні про порівнянність подій через відмінність історичного часу і різноманітність історичних культур. Проблема є більш гострою для міжнародної соціальної науки, коли всі історичні тексти взяті зі знайомого канону «європейської цивілізації».

Але багато оцінок історичних подій не можуть реалізувати свій потенціал, оскільки вони закріплені низкою взаємопов'язаних передумов, які самі є «ахісторичними». Ці передумови відокремлюють теорію від історії, використовують неісторичні концепції часу і передбачають методологічну автономію та перевагу теоретичних концепцій над історичним процесом.

Отже, вони серйозно позбавляють більшість упорядкованих у часі досліджень їх історичного обґрунтування.

Таким чином, аналітики можуть приймати рішення між суперечливими теоріями, поясненнями історичних записів та/або використовувати історію для перевірки чи розробки теорії через два неявних припущення про їх «незалежність»: теорія не засмічена історією, а історія сама собою не «спотворена» чи опосередкована теорією [24, с. 420]. Історія стає тим, що не потребує явного теоретизування, і часто представлена спостереженнями часових рядів як даних, необхідних для перевірки теорії. Ця практика починається з абстрактного («теоретичного»), а потім стикається з упорядкованими в часі даними про минуле («історичним»), щоб підтвердити або сфальсифікувати теоретичні твердження.

Чітке розділення історії та міжнародних відносин виникає з наступних причин. По-перше, історія зводиться до «даних» для перевірки чи розробки теорії, що не була створена для пояснення конкретного історичного випадку, що досліджується [19, с.11]. Тому теорія не історизується, а історія, зокрема її «обумовленість часом» і тимчасові випадковості, не теоретизуються [63, с. 117]. По-друге, ця передумова дозволяє використання аісторичного виправдання, яке дуже широко використовується в усіх теоретичних дослідженнях; теоретичної послідовності, щоб підтвердити те, що може бути сумнівними або навіть хибними історичними узагальненнями та висновками [63, с.118].

Натомість історизм – це поняття з довгою історією і спірним значенням. Філософи та історики по-різному обговорювали природу цієї концепції, надаючи форму різним версіям історизму. Говорити про єдину історицистську традицію мислення є явно проблематичним навіть у межах єдиного контексту. Вперше цей термін з'явився у Німеччині і став популярним у 1840-х роках, почав ідентифікувати таких мислителів, як Ранке та Гегель [55, с.712-714]. Справді, історизм підкріпив протилежні точки зору на те, як інтерпретувати минуле. Спільна думка про те, що історичні знання є надзвичайно важливими

для розуміння, пояснення та оцінки людського та соціального життя, не обов'язково супроводжувалася телеологічним поглядом на історію.

Насправді ж усе навпаки: історизм не є синонімом підходу до історії, який постулює світську або релігійну логіку до історичних подій і людських відносин. Це особливо очевидно, якщо ми подивимося на історицистський підхід німецьких письменників-істориків вісімнадцятого та початку дев'ятнадцятого століть, які займалися розробкою методу, що встановлював «правила для критичної оцінки документів, а також для вилучення з їх розгляду будь-якого фольклору, адже забобони та міфологія можуть зробити їхню правдивість вигаданою, а не фактичною» [63, с.125]. Використання історицистського підходу означало для них застосування методу обробки або оцінки сукупності знань, що намагається інтерпретувати тексти в їх контексті з посиланням на історико-емпіричні дані. З цієї точки зору історизм розуміється як форма або підхід до інтелектуальної історії, який прагне підкреслити індивідуальний та унікальний аспект кожної історичної події, відкидаючи історичну систему відліку, яка обов'язково передбачає прогрес. Для історизму не існує жодної історії сьогодення, а є кілька версій історії минулого, які можуть допомогти зрозуміти сьогодення [19, с.13]. Таке розуміння історизму також висунули Джон Гобсон і Джордж Лоусон з їхньою «історицистською історичною соціологією», яку вони визначають як «спосіб історичного дослідження, який визнає специфічність подій у їх часовому та просторовому контексті та відкидає трансісторичні категорії, які представляють історію як прояв ізоморфних властивостей» [24, с.430]. Хоча історицистський підхід не є несумісним з акцентом на ідейних структурах, він відрізняється від більшості соціологічних і конструктивістських способів «робити історію» в міжнародних відносинах [12, с.239].

Що стосується застосування цього методу у міжнародних відносинах, то насамперед варто зазначити, що акценти в дослідженнях зосереджені більше на побудові «історично обґрунтованої теорії міжнародних відносин», ніж на розумінні історичного «створення» теорії та практики міжнародних відносин

[61]. Це не означає, що конструктивісти в теорії міжнародних відносин не беруть участь у значних історичних дослідженнях, а радше що при цьому вони віддають перевагу теоретичним поясненням та інноваціям над історичним розумінням. Такий підхід залишається досить вразливим для звинувачень у презентизмі, який може мати дві форми: або анахронічне застосування сучасних ідей до минулого; або анахронічне привласнення ідей з минулого в сьогодення. В обох випадках це форма «тиранії сьогодення над минулим». Як сказала Патрісія Оуенс: «поєднання тієї чи іншої галузі соціальної теорії з історичними дослідженнями» може не сприяти «значущому «історичному повороту» в міжнародних відносинах» [42, с.666]. Розуміння історично та географічно випадкового морального всесвіту, всередині якого аргументація та заперечення фактично скомпрометовані науковою претензією на абстрагування теорії від соціальної та інтелектуальної реальності.

Найвпливовіші та найпоширеніші підходи в сучасній історіографії міжнародних відносин можна поділити на три категорії: філософсько-методологічний історизм, контекстуалізм (або політичний контекстуалізм¹) і парадигматичний підхід. Ця класифікація дуже близька до тієї, яку пропонує Майкл Фрейзер у своїй роботі «Три методи політичної теорії» [16]. Фрейзер говорить про три підходи в історії політичної думки і визначає їх як «ахісторицизм», «історицизм» та «транسخісторицизм» [16]. Що стосується перших двох елементів двох «систем», то можна помітити, що вони дуже близькі. На думку Фрейзера, для того, щоб вирішити опозицію між ахісторицизмом та історицизмом, потрібен третій підхід, який розташовуватиметься не між ними, а поряд. Транسخісторицизм розроблений таким чином, що, використовуючи його в історичних дослідженнях, набувається новий тип знань про політичні доктрини минулого, який полягає не в володінні «істиною» про ці доктрини, а в отриманні практичної «мудрості» [16]. І навпаки, вважається, що третій підхід має бути розташований не поряд, а «між і над» двома іншими, прагнучи замінити їхні крайні позиції та відтворити їхні позитивні сторони на вищому рівні, щоб вони

могли вписуватися в новий, синоптичний філософсько-контекстуальний підхід [62]. Філософсько-методологічний історизм [19, с.54] є переважаючим підходом в історико-політичній науці. Його вихідним пунктом є погляд на кумулятивний характер історії політичної думки. Відповідно до цієї ідеї у своїх дослідженнях прихильники філософсько-методологічного підходу намагаються окреслити взаємозв'язки між різними доктринами та їх постійне перетворення та накопичення. Іншою фундаментальною тезою є та, що пропонує існування «вічних» проблем у сфері політичної науки, які, будучи вирішеними різними способами в різні історичні періоди, «перенесені» з однієї доктрини або з одного етапу в історії політичної науки в інший, з подальшою адаптацією чи повним трансформуванням [34, с.330-332]. Третє основне твердження полягає в тому, що в кожен історичний період були великі або класичні автори, які краще і ґрунтовніше за інших виражали «сутність» тогочасного політичного мислення [34, 338].

Отже, останніми роками заклик до більш «історичного» розуміння дисциплін лунав у багатьох галузях, але ніде його так не прислухалися, як у політичній науці. Тривалий час обмежуючись прославленням біхевіористичного підходу або скорботою про минулу епоху, коли політична наука і теорія міжнародних відносин майже не відрізнялися, історія зафіксувала важливу зміну, що характеризується більшою незалежністю по відношенню до дисциплінарних настанов. Порядок денний, обумовлений аналізом поведінки акторів у міжнародних відносинах став замінений ретельною реконструкцією аргументів у історичному контексті. Спроби знайти інструменти оперування та інтегрування історії у теорію міжнародних відносин стає дедалі популярнішим серед дослідників міжнародних відносин для виведення більш сциєнтичної дисципліни і навіть дає певні результати у вигляді трансісторичного підходу. Історизм і ахісторизм як протилежні підходи не перебувають у постійній конфронтації, а натомість мають велику кількість точок дотику, та поступають одне-одному у популярності під час так званих «Великих теоретичних дебатів».

РОЗДІЛ 2. АХІСТОРИЦИЗМ В РЕАЛІСТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1. Ахісторицизм і класичний реалізм.

Багато вчених з міжнародних відносин у міжвоєнний період і період початку холодної війни були за освітою істориками або принаймні знайомі з європейською політичною філософією та європейським історичним наративом. Це стосується політичних реалістів таких як К. Нібур, Е. Карр, Р. Шуман, Н. Спайкман і Г. Моргентау, або серед представників англійської школи Г. Баттерфілда, М. Вайта чи Х. Булла. Реалісти розглядали канонічні тексти як підтвердження позачасовості, ахісторичності законів природи та поведінки держави. Ці основні тексти включають, зокрема, «Історію Пелопоннеської війни» Фукідіда (бл. 460–395 до н. е.) [17].

Найдавнішим джерелом підтвердження теорії політичного реалізму вважають тексти про Пелопоннеську війну, яку часто цитують реалісти за їх розуміння проблем влади та лідерства, особливо акцентуючи увагу на «дилемі безпеки», при якій досягнення достатньої влади для захисту держави (як в Афінійській імперії) може сприяти агресії проти неї з боку інших (Спарти та її союзників) [17]. Праця Фукідіда вважається фундаментом політичного реалізму. Реалісти використовували її як приклад універсальності гіпотез про людську природу та природний стан міжлюдських відносин, стан війни.

Нікколо Макіавеллі є центральною фігурою у реалістичному розумінні сучасної (або протомодерної) держави, прагнення до влади як чесноти, і обов'язково аморальної етики державних відносин. Реалісти особливо люблять цитувати його спостереження про те, що «беззбройні пророки» неминуче страждають [44, с.209]. Найважливішим є поняття *necessità* (політичної необхідності), що розглядається Макіавеллі як основа доктрини «державного розуму» як сфери за межами особистої моралі та «ситуативної етики». Ті реалісти, які сприймають твір як простий посібник для правителів, стверджують, що його погляди ґрунтуються на фактичній дипломатії та війні

ренесансного міста-держави, яке, до речі, можна розглядати як прототип сучасної суверенної національної держави [44, с.221].

Третім і, можливо, найважливішим, у трійці канонічних письменників реалізму є Томас Гоббс. Його «Левіафан» був написаний під час громадянської війни в Англії, коли Гоббс перебував у вигнанні в Парижі при дворі Карла II. Гоббс визначив природний стан як стан війни і вважав людську природу корисливою, необмеженою вищим законом і такою, що характеризується «постійним і неспокійним бажанням» влади, яке припиняється лише після смерті [22, с.108]. Природний соціальний стан є насильницьким хаосом, і хоча люди можуть об'єднатися, щоб уникнути цієї анархії, передавши повноваження суверену, держава, не маючи жодної вищої влади, приречена на постійний конфлікт: мир для Гоббса – це лише період відновлення сил перед наступною війною, і, як і у випадку з Макіавеллі, зовнішня політика ведеться в морально-правовому вакуумі.

Для реаліста Фукідід, Макіавеллі та Гоббс є джерелом сучасної реалістичної теорії протягом століть, тому що питання, які вони розглядають (людська природа, прагнення до влади та анархічний характер міжнародного середовища), є позачасовими. Ця концепція позачасовості хвилює багатьох істориків. По-перше, відкриття того, що уривки з Фукідіда, Макіавеллі чи Гоббса підтверджують реалістичну теорію, не є дивним, якщо їхні теорії екстраполювалися з тих самих текстів. Більше занепокоєння для тих, хто навчився історичним методам та використанню історичних доказів, викликає небезпека анахронізму, коли подію чи текст вилучають із початкового середовища й застосовують ширше або описують у термінах, які мають значення для нас (наприклад, «ліберальний» або «консервативний»), що було б безглуздом у свій час. Конал Кондрен, політолог, відзначив п'ять видів анахронізму: осудний (упереджений погляд на минуле, заснований на власних цінностях), описовий (позначення минулої події чи людини термінами, відповідними для іншого часу), дискурсивний (використання конструкція або дискурс, характерний для однієї епохи для аналізу історичної події від іншої),

структурний (змішування або ігнорування горизонтальних чи ієрархічних відносин між явищами) і послідовний (припускаючи лінійні зв'язки розвитку між подіями чи ідеями, оскільки вони йдуть одна за одною в часі) [13, 52].

Впливові британські історики Джон А. Покок та його колега Квентін Скіннер критикували схильність представників політичної думки відривати суб'єктів міжнародних відносин від свого історичного середовища та інтерпретувати їх відповідно до сучасних категорій і концепцій [44; 56]. Макіавеллі і Гоббс виявилися особливо плідними для свого проекту переосмислення підходу до класики політичної думки. Інші, особливо ті, хто ґрунтується на теорії постмодерну, стверджують, що ідеї в цих текстах залежать від сучасних соціальних норм і взаємопов'язаних значень, а також що норми, значення та цілі постійно реконструюються; що людська природа, тобто людська психологія, є продуктом соціального конструювання, а не статичною даністю. Більше того, завжди існує небезпека вважати, що саме формулювання має те саме значення впродовж часу, як, наприклад, слово «суверенітет» — не в шістнадцятому столітті як абстрактне поняття, а відчутна честь королів.

Якщо звернутися до представників класичного реалізму, з яких фактично і почалося теоретичне оформлення політичного реалізму, то не можна не згадати Ганса Моргентау та його підхід до історії та вплив, який він залишив після себе. Метод Моргентау — виведення поведінки держав із універсальних констант, таких як прагнення до влади, а потім підтвердження своїх висновків на широкому історичному прикладі — передбачає теорію історії, яка розглядає минуле як пряму аналогію сьогоденню — якими б різними не були гравці, але правила гри залишаються ті ж [41, с.150]. Це не лише дозволяє йому використовувати історичні наративи різних часів і культур як зручну базу доказів, але й розглядати створені таким чином моделі як проекцію майбутнього.

Тому існує певний парадокс, з яким стикаються історики, коли мають справу з роботами Моргентау. З одного боку, він серйозно ставиться до історії.

Його світ — це знайомий світ європейської війни, миру та дипломатії, а також класичних текстів, узятих із добре встановленого канону, що тягнеться від стародавніх греків до сучасної епохи. З іншого боку, використання ним цієї історії викликає серйозні запитання. Хоча сам Моргентау визнав, що історичні «факти», у тому числі ті, що витягуються з канонічних текстів, походять із певного соціального середовища, він рішуче чинив опір контекстуалізації Фукідіда, Макіавеллі чи Гоббса [41].

Він був готовий стверджувати, що лише ідеалізм черпає з особливого історичного контексту, але вагався розглядати вічні істини реалізму як реляційні. Більше того, реалістичне використання історичних доказів несе в собі небезпеки, узагальнені Томасом Смітом у своєму дослідженні історії та міжнародних відносин: упередженість відбору, анекдоталізм, ахісторицизм, і аргументування з точністю, яка виходить за межі того, що дозволяють неповні історичні свідчення [58, с.630]. Занепокоєння тут виникало б не тільки через тенденцію реалістів вибирати та впорядковувати історичні свідчення відповідно до їхніх припущень і аргументів (загальна проблема дедуктивного підходу в соціальних науках), але й те, що текст Моргентау відображає вплив на автора європейської філософії, історії, права та дипломатії, який можна було б очікувати від німця середнього класу початку XX століття, добре освіченого просвітницькою думкою, Realpolitik Бісмарка, культурним песимізмом Ніцше та соціологією Вебера [20, 290].

Не заходячи так далеко, щоб зводити цікавий і часто переконливий аргумент Моргентау просто до його власних умов і досвіду, ми можемо підняти проблему того, як далеко історику вдається вийти за межі власної історії. Сам Моргентау пізніше визнає, що відома концепція балансу сил, а не структурного механізму, була метафорою, яка безпосередньо впливала з припущення європейського Просвітництва про природний порядок і рівновагу. Для Моргентау провідним принципом міжнародних відносин як соціальної науки було визнання того, що «політика, як і суспільство загалом,

керується об'єктивними законами, які мають коріння в людській природі» [41, с. 20].

Реалісти, слідом за Моргентау, визначають владу та волю до влади — як фундаментальний аспект людської природи — у своїй екстраполяції законів поведінки держави. Ці закони передбачають визначення влади, стратегії набуття влади, використання влади для досягнення різних цілей, і міри, в якій раціональність може диктувати межі набуття влади. Якщо реалізм з'явився в епоху після Другої світової війни як, здавалося б, більш узгоджена та соціально-наукова школа, ніж інші різновиди дискурсу міжнародних відносин, то частково це пов'язано з тим, як Моргентау звернув увагу на основні припущення і методологію. Навіть Стенлі Хоффман, визнавав, що «якщо у нашої дисципліни є якийсь батько-засновник, то це Моргентау» [25, с. 33]. Якщо рання теорія міжнародних відносин як ліберальний інтернаціоналізм була значно активізована і посилена народним відчуттям того, що Велика війна була непотрібною війною, то реалізм Моргентау черпав свою силу з народного сприйняття того, що Друга світова війна була необхідною війною і війною за безпеку, а насправді виживанням, самої держави, і що велика невдача тридцятих років полягала у відсутності влади чи волі «протистояти диктаторам». Під час війни та протягом покоління після цього «уроки Мюнхена» — головним чином про те, що переговори без сил примусу були дорогою до провалу — широко використовувалися й утверджувалися як свого роду самоочевидний здоровий глузд [41, с.209]. Точніше, текст Моргентау, з'явившись у критичний період широких дебатів щодо ролі Америки у післявоєнному світі (як гаранта нового світового порядку — ролі, від якої вона політично, якщо не економічно, відмовилася після 1919 р.), її гегемонійного ставлення до переможених держав та виснажених союзників під час війни, а також невизначений характер правонаступниці Ліги Націй — Організації Об'єднаних Націй. Найважливішим є те, що аргумент Моргентау про те, що історія продемонструвала, що тільки сила може говорити з силою, знаходить місце на

початку холодної війни і публічна риторика, яка проводила паралелі між нацизмом і комунізмом, як неліберальні ідеології, які лише розуміли силу та загрожували державній безпеці зовні через війну та всередині через підливні дії.

Отже, класичний реалізм спирався на ахісторицизм через сукупність «вічних істин» та для відокремлення напряму від політології чи історії на етапі формування науки про міжнародні відносини. Тобто цей підхід по-новому визначив галузь як дисципліну, а не як окрему групу істориків, політологів, спеціалістів із міжнародної політики та юристів міжнародного права. Те, що робота Моргентау мала такий вплив, лише частково пояснюється тим, як він зміг зосередити ціль і метод; він також багато в чому завдячує історичному та сучасному політичному контексту його центрального аргументу про те, що міжнародні відносини стосуються влади — прагнення до влади та потреби у владі.

2.2. Ахісторицизм і неореалізм.

Значущість роботи Моргентау неминуче викликала критику не лише з боку ліберальних інтернаціоналістів та деяких істориків, але й з боку політологів, стурбованих його ненауковими – тобто не підданими перевірці – припущеннями про людську природу чи психологію та його ахісторичну методологію. У п'ятдесятих і на початку шістдесятих років XX ст. багато американських дослідників із сфери політичних наук скористалися більш науковим підходом до теорії, що є «системою» кількісної оцінки поведінкових змінних. Це, у свою чергу, вплинуло на нове покоління післявоєнних вчених міжнародних відносин. Історики були особливо стурбовані тим, що, хоча функціональний аналіз системи може охопити їх роботу в певний момент часу, він мало що може протиставити тенденції системи до змін через її характер. Інші, однак, прихильно ставилися до проекту більш наукового, заснованого на теорії підходу до «системного аналізу», тим не менш, були налякані перспективою мати справу з усіма змінними, які можуть виникнути.

Наступна стадія розвитку політичного реалізму стала вирішальною в процесі «Великих теоретичних дебатів». Вона характеризується виходом на передній план з 1979 р. структурного реалізму Кеннета Волтца [65]. Адже багато дослідників звернулись до політичного реалізму при вивченні міжнародних відносин у другій половині XX ст., але з певною обачністю, через його самовпевненість та ортодоксальність. Тоді потребувався перегляд або ж трансформація ідей реалізму, що й спричинило оформлення неореалізму.

Для з'ясування ревізійністської сторони неореалізму слід звернути увагу на відмову його прихильників від спроб вивести раціональну теорію з розуміння природи людини, зокрема, її дуальності. Своє пояснення соціальної взаємодії на рівні міжнародних відносин неореалісти будують не на психологічних чинниках, а на факторах соціального порядку [36]. Але більш істотною стороною трансформації класичного політичного реалізму в неореалізм є прагнення останнього систематизувати політичний реалізм і створити системну теорію міжнародної політики. Зберігаючи основні категорії класичного політичного реалізму – сила, національний інтерес, боротьба за владу, – неореалізм прагне до збагачення його досягненнями системної теорії [65, с.37].

Відповідь неореалізму полягає в тому, що, хоча труднощів багато, деякі, які здаються найбільш страшними, лежать в нерозумінні теорії. Теорія, очевидно, не може пояснити випадковість або пояснити несподівані події. Теорії мають закономірності та повторення і можливі лише за умови, що їх можна ідентифікувати. Як реаліст, Моргентау зберігав "автономію політики", але йому не вдалося розробити цю концепцію та застосувати її до міжнаціональної політики. "Теорія – це зображення організації області та зв'язків між її частинами" [36]. Теорія вказує на те, що одні фактори важливіші за інші, і визначає відносини між ними. Насправді все пов'язане з усім іншим, і одна область не може бути відокремлена від інших. Ізоляція царини є передумовою для розробки теорії, яка пояснить, що в ній відбувається.

Кеннет Волтц привернув увагу до проблем аналізу, поставлених методом Моргентау, а також дещо прояснив заплутаний недиференційований безлад потенційних причинних факторів, які, на думку багатьох, були проблемою в аналізі Моргентау. Природа людини може призвести до війни, але навряд чи її можна використовувати як аналітичний інструмент, щоб пояснити, чому іноді була війна, а іноді мир. Волтц стверджував, що в будь-якому випадку це був один із факторів першого образу або рівня аналізу міжнародних відносин, і оскільки людську природу неможливо змінити, «зміщується увага на те, що може: соціальні політичні інститути» [65, с.150].

Множина внутрішніх впливів сформували внутрішню структуру держави, політичного інституту, з яким переважно мали справу вчені міжнародних відносин, і суттєво вплинули на її поведінку в системі держав. Ця сфера державних режимів, що складаються по-різному, і багато факторів, що діють в них — їх демократична чи автократична структура, їхня домінуюча політична ідеологія, їхній економічний стан, їх соціальна структура, вплив груп, громадської думки тощо — втілювали другий рівень аналізу. Але були очевидні межі визначального впливу внутрішньої природи держав. Всупереч сподіванням ліберальних ідеалістів, які передбачали «демократичний мир», як представницькі демократії, так і атакістичні імперії з ентузіазмом пішли на війну в 1914 році. Третій рівень аналізу, третій образ, що включає саму міжнародну систему, і розуміння її істотної анархії і обмеження, які вона могла б накладати на державних акторів, були необхідні для прогнозування сили двох інших груп факторів [36].

Інтелектуальною цінністю неореалізму стало звуження теорії до питань структури міждержавної системи та подальше відчуження багатьох істориків від цієї галузі, як це практикується в Сполучених Штатах. Волтц оголосив про свій намір пояснити довгострокову безперервність у міжнародних відносинах («вражаючи однаковість якості міжнародного життя протягом тисячоліть»), яка зберігалася «навіть коли діючі особи змінюються», побудувавши теорію міжнародної політики, яка б усунула недоліки сучасних теорій. Він

критикував реалізм Моргентау за його «редукціонізм» у відношенні переваги волі (з її акцентом на людській природі) над структурою, і заперечував, що першою турботою держав було максимізувати свою владу [49]. Скоріше це було для того, щоб «зберегти свої позиції в системі». Посилаючись на бритву Оккама (якщо дві гіпотези мають однакову пояснювальну силу, слід віддати перевагу складнішій), він також намагався врятувати науковий реалізм від незграбності занадто складного моделювання Каплана [32] («більше систематика, ніж теорія»), зосереджуючись на першорядній важливості «третього образу», тобто міждержавної системи, використовуючи суворо обмежену дедуктивну теорію для постановки законів, що регулюють міжнародні відносини. Він схвалив науковий метод висунення гіпотез, які можна було б довести або спростувати, якщо не шляхом експерименту, як у природничих науках, то шляхом спостереження за взаємодією держав протягом всієї історії.

Волтц мав на меті створити теорію, позбавлену несуттєвих змінних, які могли б встановити значні обмеження на поведінку держави, які були породжені панівною анархічною структурою, в рамках якої повинні були діяти унітарні суверенні держави. Такий підхід створив більш м'яку, скорочену теорію, але за своєю суттю неісторичну (хоча історичні дані можна вибірково використовувати для підтвердження її гіпотез). Ця відмова від історизму була закріплена в його припущеннях щодо системних обмежень для акторів здійснювати раціональні розрахунки (не пом'якшених культурними та соціальними факторами) та міждержавного режиму, який залишився незмінним у своїх основних характеристиках з тих пір, як суверенна держава виникла у XVII ст. Для Волтца історія була корисною лише тому, що вона могла встановити довгострокову фіксовану безперервність структури (або парадигми), в рамках якої продовжували функціонувати сучасні міжнародні відносини. У цьому міждержавна система була чимось схожа на капіталістичну економічну систему, яку визначили політичні економісти XIX століття, з їхніми залізними законами ринкової поведінки та наслідками.

Мета неореалізму полягала в тому, щоб показати, як глобальна система створює параметри для міжнародних відносин, маючи на увазі, що теорія може передбачити ймовірні результати краще, ніж історія, яка зайнята унікальністю події, або історична соціологія, в якій домінують концепція прогресивного розвитку. У той же час Волтц підкреслював, що його теорія не стосується прогнозування конкретних результатів, реакції окремих станів у будь-який момент часу на обмеження системи. Він запропонував науковий метод, який обходився без «історичної випадковості»: «Нації змінюються за формою та метою; відбувається науковий прогрес; озброєння радикально трансформується; союзи створюються і розриваються. Це зміни всередині системи» [65, с. 87]. Його теорія позбулася як необхідності аргументації, заснованої на людській природі, так і пошуку безлічі факторів другого образу.

Отже, відповіддю неореалістів на критику щодо неврахування історичних змін продовжили полягати в тому, що тією мірою, якою історія може бути використана, вона не впливає на ядро теорії. Історичне питання про те, як склалася сучасна державна система з її структурною анархією, не має особливого значення для теоретичних цілей. Структура не враховує все, а також теорія не пояснює і не передбачає всього. Зміни в міжнародній політиці, на які посилаються критики, відбуваються на рівні підрозділу; лише якщо ієрархія замінить анархію, її структура буде змінена. Збагачення теорії історією, як пропонують критики, лише незначно підвищить її точність опису, водночас зменшуючи її теоретичну чіткість і силу передбачення. Таким чином, неореалізм виглядає стійким до спростування через звинувачення в його неісторичності, принаймні на теоретичному рівні. У той же час критики та прихильники конкуруючих теорій чи підходів не заперечують історичних узагальнень, які робить Волтц, принаймні у зв'язку з основною епохою, до якої вони стосуються, системою держав з 1648 року.

2.3. Ахісторицизм і неокласичний реалізм.

В епоху холодної війни популярність неореалізму в теорії міжнародних відносин підкріплювалася біполярної структурою міждержавної системи, яка визначала поведінку традиційних гравців на світовій арені. Однак з розпадом СРСР і закінченням протиборства двох наддержав на всьому світовому просторі ці позиції багато в чому виявилися підірваними. Відбулося масове вторгнення нетрадиційних акторів в сферу світової політики, виникло нове покоління конфліктів, міжнародна безпека перестала залежати лише від конфігурації міжнародної системи. Завдяки поширенню новітніх засобів зв'язку, комунікації та інформації пришвидшились темпи глобалізації. Значну роль у світовій політиці стали грати цивілізаційні, культурні, релігійні чинники, самоідентифікація нових акторів. Раціоналізм, властивий як класичній реалістичній, так і неореалістичній традиціям, все більш помітно виявляв свою обмеженість.

У цих умовах з'являється нова – неокласична версія реалізму. Одним з перших її виразників став професор Гарвардського університету Семюел Хантінгтон [27]. У 1993 р він виступив з ідеєю зіткнення цивілізацій. Відповідно до неї на зміну державам як головним акторам світової політики приходять цивілізації - культурні спільноти, що розрізняються історією, мовою, традиціями, але більш за все релігією. Незважаючи на взаємне переплетення і змішання основні цивілізації - західна, конфуціанська, синтоїстська, ісламська, індуїстська, слов'яно-православна, латиноамериканська і, можливо, африканська - являють собою реальні спільноти з реальними розділяють їх межами. Комуністи можуть стати демократами, багаті бідними, але азербайджанці не можуть стати вірменами, ілюструє Хантінгтон свою думку. Взаємовідносини цивілізацій не надто відрізняються від взаємин держав: вони залишаються конфліктними, оскільки в основі цивілізаційних відмінностей лежать цінності і переконання, які примирити набагато складніше, ніж економічні і політичні інтереси. Крім того, захищаючи власні переконання, цивілізації, вважає Хантінгтон, прагнуть

до придбання влади. Відмінності у володінні владою і боротьба за військові, економічні та інституційні ресурси, як і раніше, будуть основною рушійною силою світової політики. Гантінгтон, як і класики реалізму, стверджує, що суб'єкти світової політики в основному діють в умовах анархії і практично не існує чинників, стримуючих їх прагнення до влади і панування []. Іншими словами, в основі посткласической версії реалізму зберігаються всі головні постулати даної парадигми, що стосуються характеру міжнародних відносин, що домінують в них процесів, цілей і засобів учасників, майбутнього цих відносин.

У 1998 р. Гідеон Роуз у зведеній рецензії на п'ять англомовних монографій, в яких простежувався новий підхід до дослідження міжнародних відносин, вводить термін «неокласичний реалізм» [48]. З одного боку, даний підхід продовжував традиції неореалізму з його акцентом на системних і структурних викликах, на тому, що саме вони визначають поведінку держави в сучасному світі. З іншого боку, всі п'ять авторів тією чи іншою мірою були спільні в тому, що відповідь національних урядів не є однозначною і чіткою реакцією на те, що відбувається зовні, що необхідно враховувати якийсь комплекс внутрішніх обставин і інтересів національних гравців. Іншими словами, мова йшла про повернення до окремих положень класичного реалізму, до його ідеї про внутрішню мотивації держав (інтерпретується патріархами цього напрямку як боротьба за владу).

Уточнюючи положення К. Волтца, неокласики звели модель системи міжнародних відносин до результату взаємодії трьох змінних: зовнішнє середовище (незалежна змінна), інституційне середовище (змінна втручання), зовнішня політика (залежна змінна). З цього випливає, що дві перші є критично важливими детермінантами для третьої, хоча опосередковане значення третьої на перші дві (згідно системним принципом, відповідно до якого все має відношення до всього) заперечується. Крім того, як це випливає з раптового характеру інституційної змінної, неокласичні реалісти стали приділяти особливу увагу внутрішньополітичним і навіть непередбачуваним

факторам, пов'язаним зі зростаючою гетерогенністю суспільства, які важко або навіть неможливо врахувати заздалегідь [66].

Але, у певному сенсі ситуація, що склалася із неореалізмом, змусила багатьох вчених виступити проти розмежування між системою чи структурою та державою. Вони включили змінні на внутрішньому рівні у своє пояснення міжнародної політики. Як зауважив Фарід Закарія, "хороший аналіз зовнішньої політики держави повинен включати системний, внутрішній та інші впливи, вказуючи, які аспекти політики можна пояснити певними факторами" [21, с.37].

Змінні на внутрішньому рівні є центральним елементом ланцюга. Однією з цих змінних є сприйняття державою чи елітою розподілу влади. Неокласичні реалісти, такі як Закарія [21], стверджують, що державні діячі є головними дійовими особами і що їхнє сприйняття має вирішальне значення. Застосування цього аргументу відсилає нас до положень класичного реалізму. Швеллер [52, с. 98-99] стверджує, що це передбачення не враховує інтереси та спонукання держав, які є важливими змінними. Ще однією внутрішньою змінною є обмеження національної влади. Ця змінна, у певному сенсі, визначає, як громадська думка та групи тиску впливають на здатність держави витягувати максимум ресурсів із свого суспільства [52, с.101].

У той же час, реалісти всіх різновидів були піддані альтернативним, часто радикальним «постмодерністським» і «постструктурним» критикам, як у гуманітарних і соціальних науках загалом, які ставлять під сумнів корисність, а насправді життєздатність, уніфікованих концепцій, таких як «держава» і «система». Обидва історичні узагальнення стверджуються як самоочевидні, те, що всім відомо, а не засновано на багатьох доказах або спирається на індуктивний, а не на дедуктивний метод.

Більшість основних підходів реалістів використовують форму історії як чогось незмінного, застосовуючи її для кодування висновків, копіювання даних або як джерело постфактумних пояснень [63, с. 118]. Небагато дослідників міжнародних відносин витрачають достатньо часу на запитання,

що ми маємо на увазі, коли говоримо про історію. Тож, можливо, неминуче розуміння того, що історичний контекст має значення, звернуло вчених, у тому числі й самих реалістів, до більш історично коректних досліджень. Зовсім недавно неокласичні реалісти припускали, що сума поведінки держави накопичується в довгостроковій перспективі для отримання «системних результатів» і навіть «перебудови структури міжнародної системи»[47, с.64]. Цей крок дає відправну точку для визначення співвідношення між історією та реалістичною традицією дослідження поведінки держави та міжнародної політики. Багато сучасних реалістів вдаються до використання «м'якого» позитивізму, тобто перевірку теорії емпіричними доказами з метою узагальнення в поєднанні з усвідомленням притаманних соціології обмежень. Це стосується суб'єктивності, інтерпретації, непередбачуваності та дослідницької етики, які ускладнюють оцінку об'єктів дослідження на основі узгоджених стандартів і методів. Тому, як правило, вважається, що об'єкти дослідження досить подібні, щоб розрізняти закономірності, які можна узагальнити [47, с.65]. Цей більш м'який позитивізм дозволяє неореалістам контекстуалізувати свої результати і «заповнити» свої загальні положення історичним аналізом [24, с.422].

Стандартна реалістична теорія має широкі можливості для когнітивного фактора, якщо ми вважаємо, що це стосується того, як ті реально існуючі люди, які здійснюють державну політику, сприймають світ. Подібним чином, неокласичний реалізм не є унікальним у тому, що має можливість взаємодіяти з перспективним сприйняттям акторів.

Як ми вже впевнились, неореалізм є логічним продовженням реалістичної думки та теоретично оформленим конструктом основних елементів реалізму із додаванням структури та введення поняття системи міжнародних відносин, що визначає поведінку держав. Неокласичний реалізм лише доповнив та уточнив ці напрацювання, адаптувавши їх під умови сучасних міжнародних відносин. Найповніше неокласичний реалізм можна визначити як пошук відповіді на питання, чому тиск глобальних і регіональних

чинників надержави перетворюється в таку, а не іншу зовнішню політику. Причому мова не йде про ревізію неореалізму; основними залишаються тиск зовнішнього середовища і системні чинники, вони визначають напрям дій держави в світі. Разом з тим неокласичний реалізм задається питанням, чому, діючи в одних і тих же умовах, схожі за своїми параметрами держави по-різному поведуться на міжнародній арені. І відповіддю стають внутрішня політика, конфігурація груп інтересів, рівень згоди держави (як системи інститутів, що володіє серед іншого монополією на застосування сили) і суспільства, а також проблеми сприйняття тих чи інших явищ. Такий підхід, що включав багато зовнішніх факторів та перебував на стику дисциплін став проявом «м'якого позитивізму», що також був більш толерантним до історичного підходу в міжнародних відносинах.

РОЗДІЛ 3. АХІСТОРИЦИЗМ В ПРАКТИЦІ РЕАЛПОЛІТИКИ

3.1. «Уроки» американського втручання: «Фактор В'єтнаму» в зовнішній політиці США.

Ще до того, як останні війська США були виведені з В'єтнаму, американці намагалися винести певні уроки з найдовшої та найбільш шокуючої війни, в якій вони брали участь. З того часу В'єтнам був у центрі будь-яких зовнішньополітичних дебатів. Саме слово «В'єтнам» стало «емоційним», як написав Майкл Говард, «терміном для цього покоління, як «Мюнхен» або «Перл-Харбор» для попереднього» [26, с.5]. З тих пір і до сьогодні при виникненні конфлікту, в який були залучені США, неодноразово проводилися аналогії з В'єтнамом. Слово викликало потужні й часто суперечливі образи, а його «уроки» продиктували відповіді на найактуальніші запитання. Усвідомлена сила цього слова така, що коли Сполучені Штати вперше втрутилися в Перську затоку в 1987 році, спікер іранського парламенту зловісно попередив про ще один В'єтнам, очевидно відчуваючи, що це був найкращий спосіб залякати Америку і відмовити її від вторгнення [9].

Звичайно, для людей і націй природно вчитися на минулому досвіді, особливо коли він болісний. Однак у цьому випадку виникає щонайменше дві проблеми. По-перше, немає згоди щодо того, чого слід навчитися. Справді, після завершення військової участі США, нація все ще глибоко розділена щодо сенсу й значення війни та того, що слід винести з неї. Але є друга, більша проблема. Намагаючись вчитися у минулого, американці з обох сторін дискусії погано використовували історію. Тому варто розглянути те, що було засвоєно у В'єтнамі та пояснити, чому ці «уроки» недостатньо обґрунтовані та є проявом ахісторицизму у зовнішній політиці США.

Те, чого американці навчилися у В'єтнамі, значною мірою відображає їхні ширші політичні переконання. Вони розділилися на формулюванні «уроків» — як і на самій війні — за ідеологічним принципом. Риторика лівих

була зосереджена на тезі «Більше ніколи не повторювати В'єтнаму» [31, с.140]. Від ангольської кризи 1975 року до Лівану на початку 1980-х і до Центральної Америки ліберали та радикали настійно попереджали, що будь-яка форма втручання в країни третього світу призведе до нового В'єтнаму. Вони вважали війну в гіршому випадку аморальною, а в кращому випадку непотрібною, і у будь-якому випадку непереможною, і вони були впевнені, що нові втручання дадуть ті самі результати.

Консерватори ж вимагали «Більше В'єтнаму». Жорстке ставлення Ханоя до переможених південнов'єтнамців, трагічна втеча майже мільйона людей на човнах і в'єтнамське вторгнення в Камбоджу виправдовували втручання, як сказав колишній президент США Джонсон, В'єтнам був «благородною справою» [Ошибка! Источник ссылки не найден., с.145]. Фундаментальна помилка полягала не в тому, що США втрутилися, а в тому, що не виграли. Деякі консерватори справді приходять до висновку, що боязкі цивільні лідери завадили військовим виграти війну.

Проголошуючи свої відповідні уроки В'єтнаму, обидві сторони неналежним чином використовують історію. Вони ґрунтують свої висновки на поверхневих історичних знаннях і хибних історичних міркуваннях. Вони відверто зловживають історією з партійних і політичних мотивів, вдаючись до ахісторицизму. Вони виносять уроки, екстраполюючи наслідки війни у В'єтнамі на інші конфлікти. В результаті аналогія з В'єтнамом лише вводила в оману, а не пояснювала певні процеси, та надавала рекомендації.

В'єтнамська війна — це конфлікт, який вплинув на прийняття рішень у війні в Перській затоці, Іраку та Афганістані. Тривалі наслідки важливо розуміти в сучасному кліматі та конфліктах на Близькому Сході. На перший погляд, між В'єтнамом та Афганістаном є ряд подібностей. В обох війнах американські військові, здавалося, поступово збільшували кількість військ і здебільшого покладалися на однорічну службу для всіх, крім вищих дипломатів і деяких генералів. В Афганістані, як і у В'єтнамі, Сполучені Штати використовували економічну допомогу та безпеку, щоб спробувати

покращити інфраструктуру та управління країни, але зробили це таким чином, що дестабілізували економіку та посилили корупцію. В обох війнах Пентагон створював іноземні військові сили за американською формою і нехтував занепокоєннями країн перебування, коли вони були порушені. Нарешті, незважаючи на те, що майже всі експерти вважали, що Афганістан закінчиться політичним рішенням, а не військовою перемогою, переважна більшість американських ресурсів, використаних у війні, були військовими, як і поколінням раніше у В'єтнамі [3, с.272].

У В'єтнамі, як і в Афганістані, Сполучені Штати не розуміли ні природи свого ворога, ні слабкостей своїх друзів. В обох випадках Сполучені Штати приховали глухий кут надмірно оптимістичними оцінками, а потім, від розчарування та у відповідь на суспільну втому, збирались і виводили війська. Тоді президент США Річард М. Ніксон і радник з національної безпеки Генрі Кіссінджер зробили кращу роботу, ніж адміністрації Трампа і Байдена, приховуючи свій відхід на деякий час, але результат був таким же, як і в Афганістані: катастрофічна поразка тих, кого підтримували Сполучені Штати, проблеми для тих, хто вірив у Сполучені Штати, і удар по військовій репутації військової стратегії США. Провал США у В'єтнамі стався на тлі американської кризи довіри і сприяв цьому. Тоді, як і у 2021, Сполучені Штати були поляризовані соціально та політично, охоплені суспільними заворушеннями, зростанням злочинності та глибокою політичною напругою, останнє спричинене президентом, який перевінив конституційний лад США.

Якщо перейти від загального до конкретного, то існує величезна різниця між війною у В'єтнамі і Афганістані. Війни в Афганістані та В'єтнамі велися в різних стратегічних умовах. Як і радянсько-афганська війна, в'єтнамська війна був проксі-війною між двома наддержавами, накладеними на національно-визвольний рух. Як наслідок, північнов'єтнамці мали майже безмежні ресурси та громадську підтримку Радянського Союзу та Китаю, і ризик ескалації був цілком реальною небезпекою. Інтервенція США у В'єтнамі була односторонньою і не мала широкої міжнародної легітимності. На відміну від

цього, конфлікт в Афганістані був міжнародною контртерористичною операцією, змішаною з громадянською війною племен. У Талібану було порівняно мало ресурсів, і не було ризику ескалації за рахунок наддержави, яка може спонсорувати їх рух.

Саме за таких умов американці узагальнили в'єтнамську катастрофу. Багатьом поразка здавалася доказом того, що стратегія США періоду холодної війни і навіть лідерство США у світі зазнали невдачі. Те, що так добре спрацювало для Сполучених Штатів у Європі, Японії та Південній Кореї після Другої світової війни — побудова союзів, забезпечення військової безпеки проти комуністичних супротивників і допомога країнам, які вийшли з руїни війни, інтегруватися в ліберальну міжнародну систему під керівництвом США. Система не працювала в Південно-Східній Азії.

З будь якого фактору програної війни «уроки» базуються на історичних «даних», які насправді неможливо довести. Аргумент про те, що війну не можна було виграти, настільки ж недоказовий, як і аргумент про те, що за іншої стратегії Сполучені Штати могли б перемогти. Обидва відповідають догматично й категорично на запитання типу «а що, як?», на які ніколи не можна відповісти з певністю. Нарешті, навіть якби результат воєн був позитивним, таке ахісторичне міркування в корені хибне. У ньому можна знайти принаймні дві методологічні помилки. По-перше, помилковий висновок з того факту, що дві події подібні в деяких аспектах, до хибного висновку, що вони однакові в усіх відношеннях. Простіше кажучи, історія не повторюється. Кожна ситуація унікальна, і в кращому випадку робити поверхневі порівняння та ахісторичні узагальнення – це закінчити в глухому куті. Нинішні зусилля вчитися у В'єтнаму також виявляють «дидактичну помилку» вилучення конкретних уроків з однієї історичної ситуації та буквальне застосування їх до сучасних проблем без урахування відмінностей у часі, просторі та обставинах.

Отже, звичка американців ігнорувати світ, за винятком випадків, коли вони намагаються змінити його, існує в Сполучених Штатах протягом

тривалого часу, як і інші основні принципи американської винятковості. І, зрештою, стійкість цих виняткових наративів, мабуть, є найкращим показником того, чи Сполучені Штати коли-небудь «вивчать» так звані «уроки» В'єтнаму чи Афганістану. Ідеології мають надзвичайну стійкість, особливо ті, які спираються на ахісторицизм, відкидаючи історичний контекст, чи виводячи в абсолют певні узагальнення та устої. Тому не дивно, що такі дискурси пронизували американську тактику та стратегію у В'єтнамі та Афганістані, впливаючи на те, як нація воювала в цих війнах і, зрештою, як вона виходила з них.

3.2. Третя світова війна: реальність чи найгірший сценарій розвитку подій?

Війна ведеться людьми протягом багатьох століть, деякі чинники/елементи залишилися актуальними, незважаючи на розвиток технологій та масштаби руйнувань, які завдаються постраждалим. Наразі світ, можливо, перебуває в розпалі великої війни, коли спостерігає, як розгортається вторгнення Росії в Україну. Хоча, на перший погляд, це війна між Росією та Україною, інші світові держави теж опосередковано залучені, і загроза глобального конфлікту все ще залишається. Війна в Україні може повернути нас у криваві війни минулого, і те, що може статися, завжди викликає занепокоєння.

У західному політичному дискурсі присутні, з одного боку, тверезе усвідомлення природи і цілей агресивної політики РФ на світовій арені, розуміння необхідності адекватного опору кремлівським зазіханням на світоглядні та інституційні засади західної цивілізації. З іншого – небажання вірити в перспективу масштабної конфронтації з Росією, страх перед ядерним шантажем Кремля, інерція попередніх надій на лібералізацію і демократизацію РФ, превалювання національного інтересу та ідеї вигоди співробітництва із Росією, віра в незмінність комфорту, добробуту та безпеки на континенті. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну в

максимально узагальненому вигляді західна політика на російському напрямі зводилася до формули “стримування Кремля і готовність до діалогу” [7, с.63]. Західний світ відчував дефіцит стратегічних підходів у політиці на російському напрямі. Йдеться про формування адекватних і ефективних засобів, механізмів і політик протистояння російській “гібридній” експансії. А це сприймалося Кремлем як безкарність і заохочення до активних дій.

У першій половині двадцятого століття світ спустошили дві світові війни. Ці міжнародні конфлікти призвели до мільйонів жертв і трильйонів доларів матеріальних збитків. Оскільки бойові дії відбувалися на всіх семи континентах, крім Антарктиди, вони торкнулися як солдатів, так і цивільних. Наслідки Другої світової, що була ще масштабнішою та кривавішою за Першу, змусили людство задуматися над формуванням світового порядку, який би виключив можливість розгортання подібного за масштабами та збитками світового конфлікту. Також система цінностей та орієнтирів піддалась жорсткому реформуванню із подальшою адаптацією до сучасних умов співіснування людства. Був винесений ряд історичних уроків, а саме: мир, як і система міжнародних відносин є дуже крихкими; не існує «останніх воєн»; якщо існує проблема, яку не можна вирішити іншим шляхом, окрім війни – війна неминуча.

Але варто нагадати, що дата початку Другої світової війни — 1 вересня 1939 року, коли Гітлер здійснив напад на Польщу після підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Проте, це була лише одна з низки подій, які на той час могли здатися непов’язаними. Серед них: вторгнення Японії в Маньчжурію в 1931 році, вторгнення Італії в Абіссинію в 1935 році, ремілітаризація Рейнської області в 1936 році і громадянська війна в Іспанії, яка розпочалася того ж року, аншлюс з Австрією та Судетська криза 1938 року, радянське вторгнення до Польщі через кілька тижнів після німецького та радянсько-фінська війна, операція «Барбаросса і Перл-Харбор» у 1941 році [11].

Справа в тому, що Друга світова війна не почалася раптово. Вона розросталась, як «велика снігова куля» із поступово зростаючим

напруженням, що охопило майже увесь світ. Зараз ми також переживаємо роки «наростання снігової кулі», що котиться схилом, але, на відміну від міжвоєнного періоду у ХХ столітті, більша частина світу помітила вторгнення Росії в Україну як тривожний знак. Хоча перед вторгненням в Україну ми мали російську інтервенцію в Молдову, Нагірний Карабах, Грузію, Крим та Східну Україну; російські килимові бомбардування Алеппо; використання радіоактивних і хімічних засобів проти російських дисидентів у Великобританії; втручання Росії у вибори в США та масовий злам комп'ютерних мереж різних країн; розправи над власними опозиціонерами із вбивством Бориса Немцова та отруєнням і подальшим ув'язненням Олексія Навального.

Чи було на будь-яке з цих порушень суверенітету, правових порушень, порушень договорів, воєнних злочинів і злочинів проти людства надано рішучу, єдину, каральну відповідь, яка могла б запобігти наступному раунду безчинств? Чи Західна реакція на інші порушення глобальних норм — використання Сирією хімічної зброї проти мирного населення, викорінення Пекіном автономії Гонконгу, війна Ірану проти своїх сусідів — змусила Володимира Путіна зупинитися? До того ж деяким країнам відверто не хочеться вірити у імперіалістичні наміри РФ та покидати ту зону комфорту, створену в рамках співробітництва із агресором, який є постачальником майже чверті від загального імпорту нафти та майже половини загального імпорту природного газу у ЄС.

Звичайно, на перший погляд ці твердження здаються сильно перебільшеними. Перша та Друга світові війни охопили кілька континентів, а жорстоке вторгнення Росії в Україну — це війна між двома країнами. Незважаючи на заяви про підтримку України, миттєвої реакції союзників у вигляді оголошення війни агресору не було, як це зробили Німеччині через два дні після її вторгнення в Польщу 1 вересня 1939 року. Більше того, зважаючи на упереджене ставлення окремих країн до України, як до держави, що вже програла, підтримка та допомога на перших етапах не була рішучою,

ефективною, та «щирою». Погляд на історичні витоки та дискурсивні особливості «світової війни» як концепції припускає, що Третя світова війна виникне лише тоді, коли люди суб'єктивно погодяться, що вона є [43]. Поки конфлікт залишається обмеженим поточними параметрами, його називатимуть локальним конфліктом.

Зараз перед Заходом стоїть питання, чи хоче він покласти край цьому циклу, але він продовжує діяти в низці потенційно катастрофічних ілюзій зумовлених хибним сприйняттям ситуації, «розгубленістю» та відсутністю або неготовністю стратегічних рішень:

- Опір на економічні санкції, що можуть спустошити Росію в довгостроковій перспективі. Але безпосередня боротьба в Україні короткострокова. Оскільки одним з основних наслідків санкцій було відправлення десятків тисяч росіян середнього класу у вигнання, вони фактично допомагають Путіну, послаблюючи потужну базу політичної опозиції. Що стосується олігархів, то вони, можливо, втратили свої яхти, але вони не збираються брати до рук зброю чи організовувати повстання.
- Часті припущення про те, що Путін вже програв війну або що він не може перемогти, коли українці об'єднані в своєму бажанні захистити свою Батьківщину, можливо й правильні. Але вони дуже передчасні. Ця війна триває уже третій місяць завдяки спротиву України.
- Відмова ввести заборонену для польотів зону в Україні може бути виправданою, оскільки вона перевищує ризики, на які країни НАТО готові піти. Але думка про те, що це може розпочати Третю світову війну є ахісторичною та вказує на слабкість, невпевненість і страх. Американці зіткнулися з радянськими льотчиками, які діяли під прикриттям Китаю або Північної Кореї під час Корейської війни, не призвівши до масштабного конфлікту. І заяви про одностайну відмову Заходу від прямого втручання виступають заклик до дій, а не стримуючим фактором для РФ.

Зараз існує серйозний ризик того, що ці ілюзії можуть зруйнуватися дуже раптово. Хоча, слідкуючи за зміною поведінки і риторики Західних

партнерів, з'являється надія на те, що вони починають це усвідомлювати і робити поволі рішучіші кроки. При правильному розумінні, війна в Україні показує, що Європа не тільки може брати на себе більшу відповідальність за свою безпеку, але й повинна це робити. Війна стала тривожним нагадуванням для європейців, які вважали, що широкомасштабну війну на їхньому континенті унеможливили норми міжнародного права, міжнародні інституції, економічна взаємозалежність та гарантії безпеки США. Жорстка сила все ще є життєво важливою і що роль самої Європи як «цивільної сили» недостатня.

Стратегічна «сліпота» європейців та фактичне умиротворення агресора без усвідомлення прямих наслідків були розбиті суворою реальністю, коли почалася повномасштабна війна у Європі майже через 80 років після закінчення Другої світової війни. І ахисторичне світобачення, що склалося у Заходу після Другої світової війни не дозволяє їм дотримуватися стратегічної політики, яка забезпечить їх безпеку. Заходу буде досить важко подолати парадокс, створений його ідеологією, національними інтересами та допущеними помилками, як напередодні Другої світової війни, але вчасне усвідомлення цих помилок, їх виправлення та формування стратегічного бачення сучасних загроз із усвідомленням «уроків» глобальних воєн можуть дати позитивний результат та принести безпеку принаймні в Європі.

3.3. Маніпуляція історією як інструмент реалполітики РФ

Історія завжди була плацдармом для маніпуляторів, фальсифікаторів, або навіть «убивць історії». У РФ історія — це не про об'єктивний виклад подій у хронологічному порядку, а інструмент зміцнення режиму, виправдання власних дій у міжнародному середовищі. Найочевиднішим поясненням зовнішньої політики путінської Росії пропонується стародавнє твердження Фукідіда «Сильні роблять те, на що здатні». З 2007 року події, що відбувались у Грузії, Україні та навіть у Великій Британії та на Близькому Сході, як дії афінян Фукідіда за своєю суттю являють собою наступальний реалістичний підхід до міжнародних відносин.

З реалістичної точки зору, в анархічному світі ми повинні припустити, що всі потенційні держави-конкуренти є ревізіоністами і хочуть змінити статус-кво [28]. Іншими словами, ми припускаємо, що Росія, як держава, що розвивається, прагне порушити ієрархію, в якій Сполучені Штати є єдиною наддержавою у світі, і забезпечити собі статус наддержави. Це припущення відображає багато висловлених Росією аргументів на користь цієї тези. Нинішній президент Росії Володимир Путін давно мріє про російську славу. На його думку, Росія повинна повернути своє панівне глобальне становище як рівноправна зі Сполученими Штатами. Президент Путін висловив свої зовнішньополітичні цілі, що зосереджені на пошуку глобальної стабільності. Для реалізації цих цілей він вважає за потрібне встановити багатополлярність, і Росія в цих умовах повинна протистояти домінуванню США [1]. У той час як багато реалістів пояснюють політику Путіна суто владними термінами, багато з його дій здаються непоясненими реалістичною теорією.

Зовнішню та внутрішню політику Путіна можна назвати ахісторичною з двох причин: По-перше, вона є реалістичною, а отже спирається на позачасові «вічні істини» про природу поведінки держав на міжнародній арені та баланс сил, який Росія бажає змістити на свою користь. По-друге, оскільки вона є реалістичною, історія в ній виступає інструментом політичної маніпуляції та навіть зброєю, тому що її головним призначенням стає формування власного наративу, власного світобачення минулого, теперішнього та майбутнього, що пояснює, виправдовує та описує дії РФ на міжнародній арені.

У сучасній Росії історичні наративи виправдовують політику адміністрації президента Володимира Путіна, яка стверджує, що дотримується славетної історичної традиції у захисті Росії від безлічі іноземних ворогів. Навіть коли громадяни Росії перебувають з точки зору добробуту на рівні бідної країни, або країни що розвивається — із зниженням рівня життя, скороченням тривалості життя, маргіналізацією суспільства, зростанням рівня злочинності, руйнуванням охорони здоров'я та руйнуванням інфраструктури — російська держава зображена як унікальна цивілізація. Цей нібито бастион

християнства — освічена цивілізація з глибокою російською «душею», яку жоден представник Заходу не може зрозуміти. Такі аргументи мають на меті замаскувати реальність і змусити росіян почуватися важливими, незважаючи на зростання репресій і злиднів.

Офіційна історія Росії також підриває ідентичність та згуртованість сусідів, які призначені для їх пригнічення, асиміляції чи викорінення. Однією з ключових стратегій є створення шахрайської самоідентичності, в якій систематично привласнюється історія сусідів і зменшується їхня самобутність [40, с.195]. Найбільш кричущий приклад історичної крадіжки скоєний проти української нації, яку багато росіян зневажливо називають «молодшим братом» і нав'язують цей ганебний титул. Російські правителі вважають більшу частину української історії своєю, зокрема Київську Русь, східне православне християнство та козацьку традицію. Водночас російські чиновники заперечують або применшують репресії та масове вбивство українців Москвою, чи то знищення незалежної козацької традиції, вчинення геноциду Голодомору 1930-х років для знищення українського селянства, чи знищення збройного опору України через нав'язування радянської влади в 1940-х роках. і 1950-ті роки. Відмовляючи Україні в окремому та незалежному історичному наративі, московська еліта прагне знищити саму ідею окремої української нації. За цією логікою, якщо Україна не має чіткої ідентичності, то вона не може бути справді незалежною державою. Вона також не може вільно обирати свій уряд чи визначати своїх міжнародних партнерів та союзників.

Офіційна російська історія – це не тільки пропаганда на словах. Вона використовується для мобілізації населення на службу державі. Оскільки державні органи монополізують медіапростір та освіту, вони також контролюють минуле і переконують громадськість, що Росія відновлює свій статус наддержави. Це дозволяє Кремлю визначити внутрішніх та зовнішніх ворогів, і відвернути увагу від власних невдач [14, с.17]. Анексія Криму є прекрасним прикладом того, як можна обдурити громадськість, навіть якщо режим не в змозі забезпечити економічний розвиток країни.

Нове покоління росіян тепер піддається інтенсивній імперіалістичній та націоналістичній пропаганді, яка увібрала, здавалося б, суперечливих історичних осіб. Іван Грозний, Петро Великий, Ленін і Сталін — усі зображені як російські герої — незалежно від ідеології чи політики — бо кожен зробив свій внесок у побудову Великої Росії [14, с.15]. Путінізм поєднує в собі будь-яку традицію та історичну епоху, які можуть посилити наратив про непереможну державну владу.

Наступ дезінформації розширює історичний ревізіонізм Росії на її сусідів. Радянська окупація Центральної та Східної Європи зображена як прогресивна епоха російської доброзичливості, а не як темний період відсталості через нав'язування невдалої ідеології та застарілої економічної системи. Мета – відбілити радянські злочини та послабити національну незалежність сусідів. Одним з центральних компонентів історичної вигадки є офіційний наратив про «Велику Вітчизняну війну» проти нацистської Німеччини (1941-45). Міфи про війну Кремля мають на меті викликати гордість за досягнення Росії. Вони наголошують на жертвах і перемогах країни проти Третього рейху, але ігнорують такі незручні факти, як активна співпраця Москви з Берліном у розв'язанні Другої світової війни та масові вбивства й етнічні депортації на територіях, окупованих Червоною армією на сході Європи [40, с.195]. Зосередженість на «Великій Вітчизняній війні» також викликає триваючий конфлікт із Заходом, який відверто загрожує виживанню Росії. Історія стає ідеологією, яка зміцнює менталітет облоги.

Можливою кульмінацією реалізації політики «викривлення історії» стало вторгнення Росії в Україну, що становить найбільшу загрозу миру та безпеці в Європі з часів закінчення холодної війни. 21 лютого 2022 року президент Росії Володимир Путін виступив із дивною промовою, в якій виклав довгий список скарг у якості виправдання «спеціальної військової операції», оголошеної наступного дня [2]. Хоча ці скарги включали тривалу суперечку щодо розширення НАТО і форму архітектури безпеки в Європі після холодної війни, мова зосередилася на набагато більш фундаментальному питанні:

легітимності української ідентичності і самої державності. Промова відображала світогляд, який давно демонстрував Путін, підкреслюючи глибоку єдність східних слов'ян — росіян, українців і білорусів, які ведуть своє походження від середньовічної Київської Русі — і припускаючи, що сучасні держави Росія, Україна, Білорусь мають розділити політичну долю як сьогодні, так і в майбутньому. Наслідком цієї точки зору є твердження, що окремі українська та білоруська ідентичності є продуктом іноземних маніпуляцій і що сьогодні Захід йде по стопах імперських суперників Росії, використовуючи Україну (та Білорусь) як частину «анти-російського проекту».

Протягом усього часу перебування Путіна на посаді Москва проводила політику щодо України та Білорусі, засновану на припущенні, що їхня відповідна національна ідентичність є штучною, а отже, крихкою. Історично налаштований Путін часто посиляється на ідеї мислителів, які підкреслюють органічну єдність Російської імперії та її народу, особливо її слов'янського, православного ядра, у формі того, що історик Тімоті Снайдер називає «політикою вічності» [40, с.196], вірою в незмінну історичну сутність. Важливість, яку Путін та інші російські еліти приділяють ідеї російсько-українсько-білоруської єдності, допомагає пояснити витoki нинішнього конфлікту, зокрема, чому Москва була готова ризикувати масштабною війною на своїх кордонах, коли ні Україна, ні НАТО не представляли жодної військової загрози. Це також свідчить про те, що амбіції Москви виходять за рамки запобігання членству України в НАТО і охоплюють більш ґрунтовне прагнення домінувати в Україні політично, військово та економічно.

Таким чином, історія в руках держави, яка керується принципами реалістичної традиції, стала нічим іншим як повноцінним політичним інструментом, засобом ведення агресивної експансіоністської політики. Її ахісторицистське використання проявилось як виправдання та пояснення власних дій, як фундамент для формування внутрішньої та зовнішньої політики. Тяжіння до політичної міфотворчості та відвертої фальсифікації

історії стало однією з визначних ознак сучасної Росії. Але це не унікальне явище для злочинного путінського режиму. Це лише продовження багатовікової імперіалістичної політики спочатку російської імперії, а згодом радянського союзу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглядаючи розвиток теорії міжнародних відносин до початку 1980-х років, коли неореалізм виявився найближчим до парадигматичного консенсусу, ступінь використання історичних та соціологічних підходів коливався. З утвердженням домінантної позиції біхевіоризму у теорії міжнародних відносин, місце історії, дисципліни, з якої практично розвивались міжнародні відносини, відійшло на другий план. Ах історичний підхід також ознаменував повернення реалістичного підходу до домінування в теорії міжнародних відносин. Неореалізм представляв найбільш крайню версію абстрактної теорії міжнародної політики, яка намагалася ізолювати аналіз міжнародних процесів від будь-якого внутрішнього впливу. Як і класичні реалісти, К. Волтц стверджував, що глобальна політика має позачасову характеристику. Щоб пояснити цю спадкоємність у світовій політиці, він наполягав на тому, що необхідно прийняти системний підхід. Такий системний підхід буде зосереджено на структурах міжнародної політики.

Однак ця концентрація на «незмінних» структурах ввела в оману теоретиків міжнародних відносин, які ігнорували важливі елементи змін, що відбуваються на глобальному рівні. Ці події в кінцевому підсумку привели до кінця холодної війни. Крім того, у світі після «холодної війни» міжнародна політика відзначається набагато більшою кількістю змінних, ніж констант. Як зауважив Ч. Тіллі, «прямо зараз міжнародна система переживає одну з тих глибоких трансформацій» [50]. Ця трансформація впливає не тільки на зміну відносин між державами, але й на характер політики всередині держав. Зараз потрібний підхід до глобальної політики, здатний вивчати зміни, зокрема, включати інших акторів та досліджувати взаємозв'язки між внутрішнім та міжнародним, підхід, який фактично дозволяє нам повністю переосмислити ці категорії.

Відсутність теорії змін та опора на ахісторизм призвела до того, що теорія не могла ні передбачити, ні мати можливість реагувати на зміни в міжнародних відносинах. Це ознаменувало парадигматичний розпад, оскільки все більше і більше міжнародних явищ неможливо пояснити в його рамках, і спричинило розвиток інших теоретичних підходів. Як наслідок, з'явилася низка нових напрямів аналізу міжнародних процесів. Серед них зростаючий інтерес до історичних підходів.

Дисципліна міжнародних відносин не є самостійною. Практика відокремлення дисциплін спричинила пояснювальну бідність та неповноцінність. Дисципліна міжнародних відносин не тільки повинна спиратися на низку інших напрямів, зокрема історію, соціологію, економіку, філософію та право, але також має активно сприяти «міждисциплінарності». Розрив, який виник між аналізом міжнародної політики та аналізом внутрішньої політики, є глибоко проблематичним. Як стверджував Майкл Манн, суспільства не є унітарними, а скоріше «складаються з множинних перекриваються та перетинаються в соціально-просторових мереж влади» [38, с. 77]. Так звані «внутрішні» та «міжнародні» сфери не є сутностями, які можна аналізувати ізольовано, а є частиною одного соціального світу, який необхідно розглядати як ціле.

Використання історичного підходу до вивчення міжнародних відносин сповнене можливостей. Однак такий підхід не є новим для вивчення міжнародних відносин. Він з'явився з моменту заснування дисципліни і завжди залишався частиною вивчення глобальних процесів, навіть якщо часом дещо маргіналізованими. Тому дослідникам варто повернутися до основоположної прихильності дисципліни, до мультидисциплінарності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Виступ Володимира Путіна на Мюнхенській конференції з питань політики безпеки. Мюнхен, 10.02.2007. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (дата звернення: 06.05.2022).
2. Звернення Президента Російської Федерації, 22.02.2022. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/67828> (дата звернення: 06.05.2022).
3. A Critical Analysis of Vietnam War in Comparison with Afghan War. *A Research Journal of South Asian Studies* 2013. Vol. 28, № 2. P. 269-281.
4. Bell D. S. A. International Relations: The Dawn of a Historiographical Turn? *The British Journal of Politics and International Relations*. 2001. Vol. 3. № 1. P. 115–126.
5. Bell D. S. A. Political theory and the functions of intellectual history: a response to Emmanuel Navon. *Review of International Studies*. 2002. Vol. 29. № 1. URL: <https://doi.org/10.1017/s026021050300010x> (Last accessed: 06.05.2022).
6. Boyden S. Historical perspective: Back to the future. *Applied Energy*. 1992. Vol. 43. №. 1-3. P. 9–32.
7. Braithwaite R. Russia, Ukraine, and the West. *The RUSI Journal*. 2014. Vol. 159. № 2. P. 62–65.
8. Bridges and boundaries: Historians, political scientists, and the study of international relations. Cambridge, Mass: MIT Press, 2001. 431 p.
9. Britannica. Iran-Iraq War. Encyclopedia Britannica, October 15, 2021. URL: <https://www.britannica.com/event/Iran-Iraq-War> (Last accessed: 06.05.2022).
10. Bull H. International Theory: The Case for a Classical Approach. *World Politics*. 1966. Vol. 18. № 3. P. 361–377.
11. Causes and Consequences of World War II. *International Affairs*. 1971. Vol. 47. № 3. URL: <https://doi.org/10.1093/ia/47.3.568a> (Last accessed: 06.05.2022).

12. Cello L. Taking history seriously in IR: Towards a historicist approach. *Review of International Studies*. 2017. Vol. 44. № 2. P. 236–251.
13. Condren C. Political Theory and the Problem of Anachronism. *Political Theory*. 1997. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511813153.004> (Last accessed: 06.05.2022).
14. Drohomyretsky B., Sizarev K. Russian imperial practice of hybrid information war: distortion of history and manipulation of people's consciousness. *Humanities science current issues*. 2021. Vol. 1. № 39. P. 15–22.
15. Frankel J., Waltz K. N. Theory of International Politics. *International Journal*. 1980. Vol. 35. № 3. URL: <https://doi.org/10.2307/40201892> (Last accessed: 06.05.2022).
16. Frazer, M. Three Methods of Political Theory: Historicism, Ahistoricism and Transhistoricism (draft for presentation at the 2010 CPSA), 2010. URL: <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2010/Frazer.pdf> (Last accessed: 06.05.2022).
17. Freedman L. D., Kagan D. The Peloponnesian War. *Foreign Affairs*. 2003. Vol. 82. № 5. URL: <https://doi.org/10.2307/20033706> (Last accessed: 06.05.2022).
18. Gardiner P., Carr E. H. What is History? *The Philosophical Review*. 1964. Vol. 73. № 4. URL: <https://doi.org/10.2307/2183314> (Last accessed: 06.05.2022).
19. Gardiner P., Popper K. R. The Poverty of Historicism. *The Philosophical Quarterly*. 1959. Vol. 9. № 35. URL: <https://doi.org/10.2307/2216437> (Last accessed: 06.05.2022).
20. Gilpin R. G. The richness of the tradition of political realism. *International Organization*. 1984. Vol. 38. № 2. P. 287–304.
21. Hendrickson D. C., Zakaria F. From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role. *Foreign Affairs*. 1998. Vol. 77. № 4. URL: <https://doi.org/10.2307/20048979> (Last accessed: 06.05.2022).
22. Hobbes T. *Leviathan*. W. W. Norton & Company, 2020. 664 p.

23. Hobden S. Theorising the international system: perspectives from Historical Sociology. *Review of International Studies*. 1999. Vol. 25. № 2. P. 257–271.
24. Hobson J. M., Lawson G. What is History in International Relations? *Millennium: Journal of International Studies*. 2008. Vol. 37. № 2. P. 415–435.
25. Hoffman S., Greenstein F. I., Polsby N. W. Handbook of Political Science. Volume 8: International Politics. *The American Political Science Review*. 1977. Vol. 71. № 4. URL: <https://doi.org/10.2307/1961518> (Last accessed: 06.05.2022).
26. Howard M., Wilson A. J. Military Science in an Age of Peace. *The RUSI Journal*. 1974. Vol. 119. № 1. P. 3–11.
27. Huntington S. P. Clash of Civilizations. Simon & Schuster, 2011. 368 p.
28. Ikenberry G. J., Mearsheimer J. J. The Tragedy of Great Power Politics. *Foreign Affairs*. 2001. Vol. 80. № 6. URL: <https://doi.org/10.2307/20050342> (Last accessed: 06.05.2022).
29. International relations: Critical concepts in political science. London: Routledge, 2000. 1247 p.
30. International Studies: An Interdisciplinary Approach to Global Issues / M. A. Peterson et al. Westview Press, 2007. 456 p.
31. Johns A. L. Vietnam's second front: Domestic politics, the Republican Party, and the war. Lexington: University Press of Kentucky, 2010. 434 p.
32. Kaplan M. A. The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations. *World Politics*. 1966. Vol. 19. № 1. P. 1–20.
33. Keene E. The English School and British Historians. *Millennium: Journal of International Studies*. 2008. Vol. 37. № 2. P. 381–393.
34. Kuklick B., McCullagh C. B. Justifying Historical Descriptions. *Journal of Interdisciplinary History*. 1986. Vol. 16. № 4. URL: <https://doi.org/10.2307/204544> (Last accessed: 06.05.2022).

35. Lawson G. The eternal divide? History and International Relations. *European Journal of International Relations*. 2010. Vol. 18. № 2. P. 203–226.
36. Lebow R. N. Classical Realism. *International Relations Theories*. 2016. URL: <https://doi.org/10.1093/hepl/9780198707561.003.0003> (Last accessed: 06.05.2022).
37. Lustick I. S. History, Historiography, and Political Science: Multiple Historical Records and the Problem of Selection Bias. *American Political Science Review*. 1996. Vol. 90. № 3. P. 605–618.
38. Mann M., Tilly C. As Sociology Meets History. *The British Journal of Sociology*. 1984. Vol. 35. № 1. URL: <https://doi.org/10.2307/590559> (Last accessed: 06.05.2022).
39. Marwick A. Two Approaches to Historical Study: The Metaphysical (Including 'Postmodernism') and the Historical. *Journal of Contemporary History*. 1995. Vol. 30. № 1. P. 5–35.
40. Merutiu M. D. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. *Journal of Interdisciplinary Studies*. 2021. Vol. 33. № 1. P. 194–196.
41. Morgenthau H. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* 6th ed. New York: McGraw Hill, 1973. 752 p.
42. Owens P. Method or madness? Sociolatriy in international thought. *Review of International Studies*. 2015. Vol. 41. № 4. P. 655–674.
43. Phillips C. *Encyclopedia of wars*. New York: Facts on File, Inc., 2005. 1502 p.
44. Pocock J. G. A. *The Machiavellian Moment*. Princeton University Press, 1975. 612 p.
45. President Johnson Justifies U.S. Intervention in Vietnam. URL: <https://shec.ashp.cuny.edu/items/show/1242>
46. Puchala D. *Theory and History in International Relations*. Routledge, 2003. 288 p.
47. Ripsman N. M., Taliaferro J. W., Lobell S. E. *Neoclassical Realist Intervening Variables. Neoclassical Realist Theory of International Politics*. 2016.

P. 58–79. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199899234.003.0004>
(Last accessed: 06.05.2022).

48. Rose G. Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*. 1998. Vol. 51. № 1. P. 144–172.

49. Russell W. H., Waltz K. N. Man, the State and War. A Theoretical Analysis. *Military Affairs*. 1959. Vol. 23. № 4. URL: <https://doi.org/10.2307/1984611> (Last accessed: 06.05.2022).

50. Sahlins P., Tilly C. Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990. *The American Historical Review*. 1991. Vol. 96. № 5. URL: <https://doi.org/10.2307/2165292> (Last accessed: 06.05.2022).

51. Said E. W. Orientalism. Harmondsworth: Penguin, 1985. 368 p.

52. Schweller R. L. Neorealism's status-quo bias: What security dilemma? *Security Studies*. 1996. Vol. 5. № 3. P. 90–121.

53. Shaw M. The historical sociology of the future. *Review of International Political Economy*. 1998. Vol. 5. № 2. P. 321–326.

54. Shklar J. N., Mann M. The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760. *Journal of Interdisciplinary History*. 1987. Vol. 18. № 2. URL: <https://doi.org/10.2307/204288> (Last accessed: 06.05.2022).

55. Simon W. M., Iggers G. G. The German Conception of History: The National Tradition of Historical thought from Herder to the Present. *The American Historical Review*. 1969. Vol. 74. № 3. URL: <https://doi.org/10.2307/1873209> (Last accessed: 06.05.2022).

56. Skinner Q. Conquest and Consent: Thomas Hobbes and the Engagement Controversy. *The Interregnum: The Quest for Settlement 1646–1660*. London: Macmillan, 1974. 340 p.

57. Smith T. B. The policy implementation process. *Policy Sciences*. 1973. Vol. 4. № 2. P. 197–209.

58. Smith T. W. Aristotle on the Conditions for and Limits of the Common Good. *American Political Science Review*. 1999. Vol. 93. № 3. P. 625–636.

59. Smith T. W. History and international relations. URL: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb37737463v> (Last accessed: 06.05.2022).
60. Spiethoff A. The “Historical” Character of Economic Theories. *The Journal of Economic History*. 1952. Vol. 12. № 2. P. 131–139.
61. Thorne C. International relations and the promptings of history. *Review of International Studies*. 1983. Vol. 9. № 2. P. 123–135.
62. Truth and Method. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1978. Vol. 36. № 4. URL: <https://doi.org/10.2307/430490> (Last accessed: 06.05.2022).
63. Vaughan-Williams N. International Relations and the ‘Problem of History’. *Millennium: Journal of International Studies*. 2005. Vol. 34. № 1. P. 115–136.
64. Verba S., King G., Keohane R. O. Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research. Princeton University Press, 1994. 264 p.
65. Waltz K. Theory of International Politics. New York: McGraw-Hill, 1979. 256 p.
66. Williamson S. R., Snyder J. Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition. *Journal of Interdisciplinary History*. 1993. Vol. 23. № 4. URL: <https://doi.org/10.2307/206325> (Last accessed: 06.05.2022).